

Research Article

The Pattern of Gender Divergence in the Cognitive Categories of Singlehood Orientation among Iranian Youth: Intra-Category Bipolarization

Seyyed Esmail Alavi*

Ph.D. in Psychology, Population Studies Working Group, Imam Khomeini Educational and Research Institute, Qom, Iran.

ARTICLE INFO

Received: 07 August 2026

Revised: 18 October 2026

Accepted: 19 October 2026

Published: 22 October 2026

Keywords:

Documentary analysis,
Gender divergence,
Gender self-construal,
Intra-category bipolarization,
Iranian youth,
Singlehood orientation.

ABSTRACT

Demographic studies document gender differences in singlehood at the aggregate level, but systematic evidence on whether the cognitive categories of singlehood orientation diverge by gender is scarce. This study quantified gender divergence across these categories and identified the level at which it emerges, in a documentary corpus on singlehood orientation among Iranian youth. A qualitative documentary-analysis method was used; open and axial coding techniques from grounded theory were applied solely to classify the data, and the categorical structure was quantitized. From 245 documents published between 1385 and 1405 Solar Hijri, 58 sources were selected through Scott's four criteria and theoretical sampling and coded line by line: 803 open codes organized into 52 subcategories and 10 categories, each gender-labeled. A relative divergence index against the corpus baseline was computed for eight gender-bearing categories and 23 subcategories with over five gendered codes. Only one category, egalitarian attitudes toward gender roles, showed pronounced female-oriented divergence prominent feminine divergence. Yet six of eight categories were bidirectional, and the strongest feminine subcategory and one of the two most strongly male-oriented subcategories occurred within the same category, which appeared balanced at the aggregate level. These findings suggest a pattern of intra-category bipolarization: both sexes largely reach the same categories through different pathways of meaning.

Introduction

Singlehood among Iranian youth has become a central concern of population studies, yet gender difference is usually measured at the level of outcome: the proportion of women and men who are single at each age. Such indicators cannot show whether the pathway to singlehood also differs by gender. A national survey of 6,184 never-married youth found that determinants of attitudes toward singlehood differ by sex (Abdoli et al., 2025). If determinants are gendered, cognitive content may be too, but which categories differ, and to what extent? Because a category's ratio is a weighted average of its subunits' ratios, averaging can mask opposed tendencies. Here, "youth" refers to individuals aged 18–35; "singlehood orientation" denotes beliefs and attitudes favoring singlehood, not the objective state of being single; and the data concern attitudes, not behavior.

Methodology and Data

The study followed an interpretive, qualitative, documentary method within a mixed design with a predominantly

qualitative component. Open and axial coding techniques from grounded theory (Corbin & Strauss, 2015) served only for classification; no core category or paradigm model was constructed. From 245 documents published between 1385 and 1405 S, appraised with Scott's (1990) four criteria, theoretical sampling yielded 58 sources (50 papers, three books, three dissertations, two national surveys). The coding unit was a cognitive or belief-based proposition. Analysis produced 803 codes, 52 subcategories and 10 categories; coding was validated with the supervisor and advisor, and the structure by ten experts (content validity index threshold 0.79; two subcategories fell below it and were removed). Gender labels followed each source's explicit attribution to a female or male sample: 298 feminine and 169 masculine codes; the rest were shared. Categories with mostly shared codes were excluded from gender analysis, as were subcategories with five or fewer gendered codes. The relative divergence index divides a unit's female-to-male ratio by the corpus baseline ($298/169 =$

*Corresponding author: Seyyed Esmail Alavi. Ph.D. in Psychology, Population Studies Working Group, Imam Khomeini Educational and Research Institute, Qom, Iran.

E-mail address: alavi@iki.ac.ir

E-ISSN: 2717-3208 / © National Institute for Population Research, Iran. This is an open access article under the CC BY 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Cite this article:

Alavi, S.E (2026). The pattern of gender divergence in the cognitive categories of singlehood orientation among Iranian youth: intra-category bipolarization. *Iranian Population Studies Journal*, 10(2): 217-231. <https://doi.org/10.22034/jips.2026.595988.1373>

1.763), with 0.5 to both cells for subcategories-level calculations (Haldane, 1956); it is a descriptive device grounded in quantizing (Sandelowski et al., 2009). The classification thresholds were defined as follows: 0.80-1.25 near baseline; 2.00 or above, or 0.50 or below, prominent. Sensitivity analyses varied the correction constant, baseline, threshold band and code base, and uncertainty was estimated by cluster bootstrap over sources (Field & Welsh, 2007).

Theoretical Framework

Cross and Madson's (1997) self-construal framework suggests that women's identity is more relationally constituted, whereas men's is more competence-oriented. Applied to the present study, this framework suggests that both sexes may reach the same categories through different meanings. Structural-economic (Oppenheimer, 1988), ideational (Lesthaeghe, 2010), gender-revolution (Goldscheider et al., 2015) and uncertainty-based (Blossfeld et al., 2005) accounts are treated as complementary, since they explain conditions rather than meanings. Because aggregate ratio is a weighted average of subunit ratios, a near-baseline aggregate may conceal opposed subunits, a logic related to Simpson's (1951) paradox.

Findings

At the category level only egalitarian attitudes toward gender roles showed pronounced female-oriented divergence (index 3.67; 48 feminine against 7 masculine codes). Subcategory analysis revealed more. Among subcategories containing both sexes, the strongest feminine divergence, priority of educational and occupational growth (39 against 3 codes; index 6.40), lay within a category whose overall index was 0.84; that category also contained concern over financial barriers (0.16), one of the two most masculine-leaning subcategories, so its internal range spanned about fortyfold. Six of eight categories were bidirectional under the defined rule, a pattern termed intra-category bipolarization; three of them remained so in every sensitivity analysis. Subcategory rankings were nearly unchanged when the correction constant or baseline varied (Spearman 0.999). Source-level cluster-bootstrap confidence intervals excluded 1 for the key indices, except for the aggregate index of the balanced category. Source-level cluster-bootstrap confidence intervals excluded one for the key indices, except for the aggregate index of balanced category. The two opposed subcategories were supported by 25 and 17 distinct sources.

Discussion and Conclusion

Gender divergence is visible in this corpus mainly at the subcategory level: one category is distinctively feminine-oriented, whereas six of eight are bidirectional. Three interpretive patterns, formulated after the analysis and not tested here, are offered as hypotheses: different grammars of freedom, breadwinning versus opportunity cost, and selectiveness versus commitment avoidance. They suggest that the same category may be approached through different meanings, consistent with the self-construal framework and the gender-specific determinants reported in the survey, although these data cannot establish causation. Reporting each category's internal range beside its aggregate index is advisable. Policy implications are framed as hypotheses for field testing. Limitations include sex labels taken from sources rather than respondents and codes treated as independent units.

Conflict of Interest

The author has no conflict of interest in conducting and writing this research.

Acknowledgements

The author would like to thank the ten experts who participated in the process of assessing the content validity of the categorical structure, the supervisor and the advisor who collaborated in validating the coding, and the respected referees of the journal. This research has not received financial support from any institution or organization.

مقاله پژوهشی

الگوی واگرایی جنسیتی در مقوله‌های شناختی تجردگرایی جوانان ایرانی: دوقطبی سازی درون مقوله‌ای

سیداسماعیل علوی*

دکتری روان‌شناسی، کارگروه مطالعات جمعیتی، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ره، قم، ایران.

چکیده

اطلاعات مقاله

مطالعات جمعیت‌شناختی تفاوت جنسیتی در تجرد را در سطح شاخص‌های کلان مستند کرده‌اند، اما شواهد نظام‌مندی درباره واگرایی جنسیتی مقوله‌های شناختی تجردگرایی در دست نیست. هدف پژوهش حاضر، سنجش کمی این واگرایی و تعیین سطح بروز آن در پیکره‌ای اسنادی درباره تجردگرایی جوانان ایرانی بود. پژوهش با روش کیفی تحلیل اسنادی اجرا شد و فنون کدگذاری باز و محوری نظریه داده‌بنیاد را صرفاً برای طبقه‌بندی داده به کار گرفت؛ ساختار مقوله‌ای حاصل از طریق کمی‌سازی سنجیده شد. از میان ۲۴۵ سند منتشر شده در بازه زمانی ۱۳۸۵ تا ۱۴۰۵، پس از ارزیابی با چهار معیار اسکات و نمونه‌گیری نظری، ۵۸ منبع برگزیده و خطبه‌خط کدگذاری شد؛ ۸۰۳ کد باز در ۵۲ زیر مقوله و ۱۰ مقوله سازمان یافت و هر کد برچسب جنسیتی گرفت. شاخص واگرایی نسبی برای هشت مقوله جنسیتی و ۲۳ زیرمقوله دارای بیش از پنج کد جنسیتی‌شده محاسبه شد. تنها مقوله نگرش برابرگرایانه به نقش‌های جنسیتی واگرایی دخترانه چشمگیری داشت؛ اما شش مقوله از هشت مقوله دوجته بودند و قوی‌ترین زیرمقوله دخترانه و یکی از پسرانه‌ترین زیرمقوله‌ها هر دو ذیل مقوله‌ای متعادل در سطح تجمیع قرار داشتند. این یافته‌ها الگوی دوقطبی‌سازی درون‌مقوله‌ای را نشان می‌دهند؛ به این معنا که دو جنس عمدتاً به مقوله‌های یکسانی می‌رسند اما از مسیرهای معنایی متفاوتی برای تفسیر آن‌ها استفاده می‌کنند.

دریافت: ۱۴۰۵/۰۵/۱۶

اصلاح: ۱۴۰۵/۰۷/۲۶

پذیرش: ۱۴۰۵/۰۷/۲۷

انتشار: ۱۴۰۵/۰۷/۳۰

کلیدواژه‌ها:

تحلیل اسنادی،

واگرایی جنسیتی،

خودپنداره جنسیتی،

دوقطبی‌سازی درون‌مقوله‌ای،

جوانان ایرانی،

تجردگرایی.

مقدمه

همگرایی، دوباره واگرا شده است؛ همچنین سن ازدواج، طول دوره تجرد و شاخص تجرد قطعی، در دو جنس مسیرهای متفاوتی پیموده‌اند (ناجی اصفهانی و نیلی احمدآبادی، ۱۳۹۴؛ رحیمی و همکاران، ۱۳۹۴؛ تنها و صادقی، ۱۳۹۹). اما این دسته از مطالعات، به اقتضای ماهیت خود، تفاوت را در سطح پیامد می‌سنجند: چند درصد از زنان و چند درصد از مردان در هر سن مجردند. آنچه این شاخص‌ها به‌تنهایی نمی‌توانند نشان دهند، آن است که آیا مسیر رسیدن به این وضعیت نیز در دو جنس متفاوت است یا نه؟ اهمیت این پرسش، نظری و سیاستی است. اگر دختران و پسران

افزایش تجرد جوانان در ایران، در سه دهه گذشته، از موضوعی حاشیه‌ای به یکی از مسائل کانونی مطالعات جمعیتی و خانواده بدل شده است. در کنار انبوه پژوهش‌هایی که ابعاد آماری این پدیده را سنجیده‌اند، یک ویژگی ساختاری آن یعنی تفاوت جنسیتی، کمتر مورد کاوش نظام‌مند قرار گرفته است.

شواهد جمعیت‌شناختی نشان می‌دهد که این تفاوت در داده‌های جمعیتی مشاهده می‌شود و در طول زمان تداوم داشته است. نسبت تجرد مردان و زنان در گروه‌های سنی مختلف طی شش دهه گذشته الگویی یکنواخت نداشته و در برخی گروه‌های سنی، پس از دوره‌ای

*نویسنده مسئول: سیداسماعیل علوی. دکتری روان‌شناسی، کارگروه مطالعات جمعیتی، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ره، قم، ایران.

نشانی ایمیل: alavi@iki.ac.ir

مسیر جنسیتی کاملاً متضاد را در خود پنهان کرده باشد. آزمون این احتمال، مستلزم اجرای همزمان تحلیل در دو سطح است؛ کاری که تاکنون در ادبیات داخلی این حوزه انجام نشده است.

براین اساس، پژوهش حاضر سه پرسش را دنبال می‌کند. نخست، الگوی واگرایی جنسیتی در مقوله‌های شناختی تجردگرایی جوانان ایرانی چگونه است؟ دوم، آیا این الگو در سطح زیرمقوله با سطح مقوله همخوان است یا تفاوت دارد؟ و سوم، تفاوت‌های مشاهده‌شده را با کدام چهارچوب نظری می‌توان تفسیر کرد؟

نوآوری پژوهش در سه محور است: ساخت و به‌کارگیری شاخصی کمی برای سنجش واگرایی جنسیتی در داده کیفی، اجرای تحلیل همزمان در دو سطح تجمیع، و صورت‌بندی الگویی که آن را «دوقطبی سازی درون مقوله‌ای» می‌نامیم.

چارچوب نظری

چارچوب نظری این پژوهش بر سه پایه استوار است: نظریه‌ای درباره منشأ تفاوت جنسیتی، ملاحظه‌ای درباره سطح تحلیل، و مفهومی درباره واحد سنجش. در کنار آن، چند چهارچوب رقیب یا مکمل نیز بررسی می‌شود.

الف. خودپنداره‌های جنسیتی

پایه نخست، تمایز خودپنداره‌های جنسیتی است. کراس و مدسون^۱ (۱۹۷۷) بر پایه مروری نظام‌مند بر شواهد روان‌شناسی اجتماعی استدلال کردند که زنان و مردان، در جریان جامعه‌پذیری متفاوت، دو نوع خودپنداره متمایز می‌سازند. زنان بیشتر خود به‌هم‌پیوسته‌ای می‌سازند، یعنی خودپنداره‌ای که در آن روابط نزدیک بخشی از تعریف خود است؛ و مردان بیشتر خود مستقل، یعنی خودپنداره‌ای که در آن تمایز از دیگران و شایستگی فردی، هسته تعریف خود را می‌سازد. نویسندگان تأکید می‌کنند که این تمایز، نه تفاوتی زیستی و جبری بلکه محصول جامعه‌پذیری است و در فرهنگ‌های مختلف شدت متفاوتی دارد.

دلالت این چهارچوب برای موضوع پژوهش حاضر مستقیم است. اگر هویت زنانه در بستر رابطه ساخته می‌شود، آنگاه بازتعریف نقش‌های رابطه‌ای برای دختران تکلیفی هویتی و مرکزی است، حال آنکه برای پسران موضوعی پیرامونی به شمار می‌رود. در نتیجه انتظار می‌رود مقوله نگرش برابرگرایانه به نقش‌های جنسیتی، برجسته‌ترین واگرایی جنسیتی را نشان دهد. متقابلاً، اگر هویت مردانه بر محور شایستگی و توانمندی ساخته می‌شود، آنگاه ازدواج برای پسران پیش از هر چیز آزمونی از کفایت اقتصادی است و موانع مالی، مسیر اصلی ورود آنان به تجردگرایی خواهد بود.

از یک مسیر واحد و تنها با شدت متفاوت به تجرد برسند، آنگاه یک سیاست واحد، با تنظیم شدت، برای هر دو کارساز خواهد بود. اما اگر دو مسیر متمایز در کار باشد، ممکن است سیاست جنسیت‌خنثی برای یکی از دو گروه کم‌اثر باشد. شواهد اخیر، احتمال دوم را تقویت می‌کنند: **عبدلی و همکاران (۱۴۰۴)** در پیمایش ملی با مشارکت ۶۱۸۴ جوان هرگز ازدواج نکرده در سی و یک استان کشور، با اجرای رگرسیون جداگانه برای دو جنس نشان دادند که الگوی تعیین‌کننده‌های نگرش به تجرد در زنان و مردان اساساً متفاوت است؛ در مردان عوامل اقتصادی-اجتماعی و در زنان عوامل فرهنگی و هنجاری نقش تعیین‌کننده دارند. این یافته، پرسش حاضر را از یک احتمال نظری به یک ضرورت پژوهشی بدل می‌کند: اگر تعیین‌کننده‌ها جنسیتی‌اند، پس محتوای شناختی تجردگرایی نیز ممکن است جنسیتی باشد؛ اما در کدام مقوله‌ها، و با چه شدتی؟

مفاهیم و دامنه پژوهش. «جوان» در این پژوهش فردی در بازه سنی ۱۸ تا ۳۵ سال است؛ بازه‌ای که با دوره ورود به بزرگسالی و تصمیم‌گیری درباره ازدواج، و با مرحله «صمیمیت در برابر انزوا» در نظریه رشد روانی-اجتماعی (Erikson, 1968; Larsen & Buss, 2008) هم‌پوشانی دارد و در پژوهش‌های ایرانی نیز به‌کار رفته است (کیان‌پور و همکاران، ۱۴۰۲؛ عبدلی و همکاران، ۱۴۰۴). از نظر جمعیت‌شناختی، موضوع مطالعه جوان مجرد (هرگز ازدواج نکرده) ساکن ایران است. «تجرد» وضعیتی عینی و ثبت شدنی است (Mortelmans et al., 2023)، یعنی هرگز ازدواج نکردن در سن معین، حال آنکه «تجردگرایی» میل به تجرد زیستی است که ریشه در باورها، نگرش‌ها و سویه‌های شناختی‌ای دارد که فرد بر پایه آن‌ها ماندن در تجرد یا تعویق ازدواج را ترجیح می‌دهد، توجیه می‌کند یا می‌پذیرد (علوی و همکاران، ۱۴۰۵). این تمایز، تجردگرایی را از «تجرد قطعی» نیز جدا می‌کند که مفهومی پسینی، آماری و ناظر به رفتار است (طالب‌پور و بیرانوند، ۱۴۰۱). بنابراین داده‌های پژوهش حاضر درباره میل و نگرش است، نه رفتار. همچنین در پارادایم پژوهش تفسیری، هدف این پژوهش توصیف الگوی درونی پیکره اسنادی بررسی‌شده است و نه تعمیم آماری.

پرسش دوم، روش‌شناختی است و به سطح تحلیل بازمی‌گردد. تحلیل جنسیتی در پژوهش‌های کیفی، اگر انجام شود، معمولاً در سطح مقوله‌های کلان متوقف می‌ماند. اما هر مقوله کلان، خود از چند زیرمقوله ساخته شده و شاخص جنسیتی آن، عملاً میانگین وزنی زیرمقوله‌های خویش است. میانگین اما می‌تواند دو گرایش متضاد را خنثی کند و تعادلی کاذب بنمایاند. اگر چنین باشد، مقوله‌ای که در سطح تجمیع جنسیت خنثی گزارش می‌شود، ممکن است در واقع دو

¹ Cross & Madson

زیرمقوله‌ها قرار می‌گیرد، و شاخصی نزدیک به خط پایه می‌تواند نشانه همگنی زیرمقوله‌هاست یا حاصل خنثی شدن گرایش‌های متضاد باشد؛ از روی شاخص مقوله، این دو حالت را نمی‌توان از هم بازشناخت. آنچه از پارادوکس سیمپسون به تحلیل کیفی منتقل می‌شود، پس، پنهان ماندن ناهمگنی در تجمیع است و نه وارونگی جهت در معنای دقیق آن؛ نام سیمپسون در این مقاله صرفاً برای اشاره به همین منطق تجمیع به کار می‌رود. اگر یک مقوله از دو زیرمقوله ساخته شده باشد که یکی به شدت دخترانه و دیگری به همان شدت پسرانه است، شاخص کلی آن مقوله در محدوده خنثی قرار می‌گیرد و پژوهشگری که تحلیل را در همان سطح متوقف کند، آن مقوله را جنسیت‌خنثی گزارش خواهد کرد. بر همین اساس، این پژوهش تحلیل را هم‌زمان در دو سطح مقوله و زیرمقوله اجرا می‌کند.

ج. سنجش نسبی به جای سنجش مطلق

پایه سوم، ملاحظه‌ای درباره واحد سنجش است. در پیکره‌ای که ترکیب کلی آن متوازن نیست، مقایسه ساده تعداد کدهای دو جنس در یک مقوله، خطایی نظام‌مند در بر دارد: هر مقوله‌ای که صرفاً الگوی کلی پیکره را بازتاب دهد نیز به غلط جنسیتی ارزیابی می‌شود. راه حل، سنجش نسبی است، یعنی مقایسه نسبت جنسیتی هر واحد با نسبت جنسیتی کل پیکره، نه با عدد یک (Agresti, 2013).

منطق این رویه، مشابه منطق نسبت خطر نسبی در مطالعات اپیدمیولوژیک است که در آن، میزان بروز یک پیامد در گروه مواجهه شده، نه به طور مطلق بلکه در قیاس با میزان بروز آن در گروه مرجع سنجیده می‌شود (Rothman et al., 2008). در پژوهش حاضر نیز، خط پایه پیکره نقش گروه مرجع را ایفا می‌کند.

د. نظریه‌های رقیب و مکمل

چهارچوب خودپنداره‌ها تنها تبیین ممکن نیست و در این پژوهش در کنار سه خانواده نظری رقیب یا مکمل سنجیده می‌شود. نخست، تبیین‌های ساختاری-اقتصادی: اوپنهایمر^۶ (۱۹۸۸) ازدواج را فرایندی جست‌وجومحور می‌داند که با ناامنی اقتصادی و شغلی در آستانه بزرگسالی به تأخیر می‌افتد، و بلوسفلد و همکاران^۷ (۲۰۰۵) نشان می‌دهند که افزایش نااطمینانی ناشی از جهانی شدن بر گذار جوانان به بزرگسالی و تشکیل خانواده اثر می‌گذارد. این دسته، مسیر اقتصادی پسران یعنی موانع مالی را مستقیم توضیح می‌دهد اما درباره تفاوت

نکته ظریف‌تر آن است که این چهارچوب پیش‌بینی نمی‌کند دو جنس به مقوله‌های متفاوتی برسند؛ بلکه پیش‌بینی می‌کند به مقوله‌های یکسانی برسند اما از دو مسیر معنایی متفاوت. یعنی ممکن است دختر و پسر هر دو ذیل مقوله فردگرایی کدگذاری شوند، اما فردگرایی برای دختر به معنای رهایی از قید رابطه‌ای و برای پسر به معنای گشودگی به گزینه‌های بیشتر باشد. این پیش‌بینی، فرضیه راهنمای تحلیل زیرمقوله‌ای این پژوهش است، زیرا چنین تفاوتی در سطح تجمیع قابل مشاهده نیست و تنها با تجزیه مقوله به اجزای آن آشکار می‌شود.

مرورهای مربوط به شرق آسیا نیز با این چهارچوب هم‌سو هستند، هرچند خودپنداره را مستقیماً نسجیده‌اند. ریمو و همکاران^۱ (۲۰۱۵) استدلال می‌کنند کاهش و تأخیر ازدواج در شرق آسیا بازتاب تنش میان تغییرات شتابان اجتماعی-اقتصادی، از جمله گسترش فرصت‌های زنان بیرون از خانواده، و تغییر اندک انتظارات و تعهدات درون خانواده است. پارک^۲ (۲۰۲۱) نیز در مقدمه مجموعه‌ای از مطالعات خانواده در این منطقه، نابرابری اقتصادی فزاینده، ناامنی بازار کار و هنجارهای جنسیتی نابرابرانه پایدار، از جمله هنجار مرد نان‌آور، را از محورهای مشترک آن مطالعات معرفی می‌کند. فرصت‌های بیرونی زنان و فشار اقتصادی بر مردان، دو مسیری هستند که چهارچوب خودپنداره‌ها نیز پیش‌بینی می‌کند.

ب. مسئله سطح تجمیع

پایه دوم، ملاحظه‌ای روش‌شناختی است که ریشه در آمار توصیفی دارد. سیمپسون^۳ (۱۹۵۱) نشان داد که رابطه میان دو متغیر در داده تجمیع شده می‌تواند با رابطه همان دو متغیر در زیرگروه‌های تشکیل‌دهنده آن، متفاوت یا حتی معکوس باشد. بلایت^۴ (۱۹۷۲) این پدیده را با عنوان پارادوکس سیمپسون صورت‌بندی کرد و نمونه مشهور آن، مطالعه پذیرش تحصیلات تکمیلی در برکلی است: بیکل و همکاران^۵ (۱۹۷۵) نشان دادند که نابرابری ظاهری به زیان زنان در سطح کل، در تفکیک بر حسب دانشکده از میان می‌رود.

انتقال این ملاحظه به تحلیل کیفی مقوله‌ای همانندی آماری کامل نیست، بلکه استدلالی ساختاری است که می‌توان آن را دقیق بیان کرد. نسبت مؤنث به مذکر یک مقوله برابر است با میانگین وزنی نسبت‌های زیرمقوله‌های آن، که وزن هر زیرمقوله سهم آن از کدهای مذکر مقوله است. بنابراین نسبت مقوله ناگزیر میان کمینه و بیشینه نسبت

¹ Raymo

² Park

³ Simpson

⁴ Blyth

⁵ Bickel

⁶ Oppenheimer

⁷ Blossfeld

دینداری، اعتماد به جنس مخالف و مصرف رسانه‌های اجتماعی میانجی‌گری می‌شود. ارزش این مطالعات در غنای توصیفی آن‌ها است، اما تک‌جنسی بودن نمونه، امکان مقایسه را از میان می‌برد.

دسته دوم: مطالعات دوجنسی بدون تحلیل جنسیتی. گروهی از مطالعات، هر دو جنس را در نمونه گنجانده‌اند اما یافته‌ها را برای کل نمونه گزارش کرده‌اند. باقری و همکاران (۱۳۹۸) در بررسی تأخیر ازدواج دانشجویان مشهد، غیاثوند و حاجیلو (۱۳۹۹) در تحلیل ایستار ازدواج، و مختاری و همکاران (۱۴۰۰) در شناسایی علل تأخیر ازدواج، همگی مقولاتی استخراج کرده‌اند که بدون تفکیک جنسیتی ارائه شده است. مشکل روش‌شناختی این دسته آن است که اگر واگرایی جنسیتی در کار باشد، گزارش تجمیعی آن را پنهان می‌کند.

دسته سوم: مطالعات دارای مقایسه جنسیتی صریح. محدود مطالعاتی که به‌طور مشخص دو جنس را مقایسه کرده‌اند، به یافته‌هایی همگرا رسیده‌اند. طیب‌نیا و کاردوانی (۱۴۰۲) در مطالعه دانشجویان مجرد اصفهان نشان دادند که مردان بیشتر بر موانع اقتصادی و زنان بیشتر بر گفتمان‌های برابری‌خواهانه تأکید دارند. کاوه‌فیروز و همکاران (۱۴۰۴) در مقایسه‌ای جنسیتی دریافتند باور به ارزش‌های خانوادگی مهم‌ترین متغیر کاهنده نگرش مثبت به مجرد است و این باور در دو جنس وزن متفاوتی دارد. رشوند سرخکوله و وجدانی (۱۳۹۹) نشان دادند رابطه فردگرایی با ارزش ازدواج در دختران معنادار و در پسران غیرمعنادار است. و چنان‌که پیش‌تر آمد، عبدلی و همکاران (۱۴۰۴) با داده‌ای ملی و رگرسیون تفکیک‌شده، این تفاوت را در سطح تعیین‌کننده‌ها تأیید کردند.

مرور این سه دسته، دو شکاف را آشکار می‌کند. شکاف نخست روش‌شناختی است: مطالعات دسته سوم، وجود واگرایی را تأیید می‌کنند اما آن را با شاخصی کمی نسنجیده‌اند و بنابراین نمی‌توان شدت واگرایی را میان مقوله‌های مختلف مقایسه کرد. شکاف دوم مربوط به سطح تحلیل است: هیچ‌یک از این مطالعات تحلیل را به سطح زیرمقوله نبرده‌اند و بنابراین امکان کشف الگوهای پنهان در داده تجمیع‌شده وجود نداشته است. پژوهش حاضر برای پرکردن این دو شکاف طراحی شده است.

روش پژوهش و داده‌ها

پژوهش حاضر در پارادایم تفسیری و با رویکرد کیفی اجرا شد. روش گردآوری داده، تحلیل اسنادی بود و برای طبقه‌بندی نظام‌مند داده، از فنون کدگذاری باز و محوری نظریه داده‌بنیاد در قرائت کوربین و استروس (Corbin & Strauss, 2015) بهره گرفته شد. باید تصریح کرد پژوهش حاضر در پی تدوین نظریه‌ای تازه به‌معنای ساخت مقوله هسته

معنای استقلال نزد دختران و پسران ساکت است. دوم، نظریه گذار جمعیتی دوم: لستاک^۱ (۲۰۱۰) تغییر ارزشی به سمت خودمختاری و خودشکوفایی را عامل تأخیر و کاهش ازدواج می‌داند؛ این چهارچوب با مقوله‌های فردگرایی و استقلال‌خواهی همخوان است، اما جنسیت را متغیر مرکزی در نظر نمی‌گیرد. سوم، چهارچوب انقلاب جنسیتی: گلدشایدر و همکاران^۲ (۲۰۱۵) تنش خانوادگی را ناشی از شکاف میان تغییر سریع نقش‌های عمومی زنان و تغییر کندتر نقش‌های خانگی مردان می‌دانند؛ این چهارچوب به مقوله‌های نگرش برابرگرایانه به نقش‌های جنسیتی و اولویت رشد تحصیلی-شغلی نزدیک است. در این پژوهش، چهارچوب‌های یادشده مکمل یکدیگر تلقی می‌شوند: نظریه‌های رقیب یا مکمل، شرایط ساختاری و ارزشی را توضیح می‌دهند و چهارچوب خودپنداره‌ها به تبیین معنای ذهنی این شرایط می‌پردازد.

پیشینه پژوهش

پیش از مرور پیشینه، تصریح یک تمایز مفهومی ضروری است. موضوع تحلیل در این پژوهش، مجردگرایی است، نه مجرد. مجرد وضعیت عینی و ثبت‌شدنی است، حال آنکه مجردگرایی به سویه‌های شناختی و باوری‌ای اشاره دارد که فرد بر پایه آن‌ها مجرد را ترجیح می‌دهد یا توجیه می‌کند. این تمایز، مرز واحد کدگذاری را تعیین می‌کند و توضیح می‌دهد چرا مقوله‌های این پژوهش همگی مقوله‌هایی اندیشه‌ای و نگرشی‌اند، نه رویدادی یا رفتاری.

مطالعات مرتبط با پرسش این پژوهش را می‌توان در سه دسته جای داد.

دسته نخست: مطالعات کیفی تک‌جنسی. بخش عمده پژوهش‌های کیفی داخلی درباره مجرد، نمونه خود را از آغاز به یک جنس محدود کرده‌اند. حسینی و ایزدی (۱۳۹۵) در مطالعه زنان مجرد بالای سی‌وپنج سال تهران، دوگانگی رضایت از استقلال و رنج تنهایی را برجسته کردند. کلاته‌ساداتی و همکاران (۱۴۰۲) در بررسی دختران مجرد یزد، مقوله هسته‌ای زنانگی بازمانده را استخراج کردند و فالج‌مین‌باشی و همکاران (۱۴۰۲) تمایز زنان تنه‌زیست اختیاری و اجباری را دقیق ساختند. قادرزاده و همکاران (۱۳۹۶) مقوله هسته دسترس‌ناپذیری موقعیت‌ها را در دختران مجرد شهر ایوان استخراج کردند و رضانی و قلتاش (۱۳۹۵) نشان دادند که تحصیلات تکمیلی هم‌زمان فرصت رشد و مانع ازدواج تلقی می‌شود. در سوی مقابل و به‌مراتب کم‌شمارتر، رشوند سرخکوله (۱۴۰۴) در بررسی پسران مجرد تهران نشان داد که افزایش تجربه معاشرت با جنس مخالف، رابطه ساده و یک سویه‌ای با کاهش تمایل به ازدواج ندارد و این رابطه از طریق

¹ Lesthaeghe

² Goldscheider

شدند؛ در کدگذاری محوری این کدها در ۵۴ زیرمقوله گروه‌بندی شدند؛ و در مرحله سوم، زیرمقوله‌ها در ۱۰ مقوله سازمان یافتند. نرم‌افزار اطلس‌تی صرفاً در نقش سازمان‌دهنده داده به کار رفت و تصمیم درباره برچسب هر کد و ساخت مقوله‌ها، داوری پژوهشگر بود. برای تأمین اعتبار ساختار مقوله‌ای، این ساختار نزد ده کارشناس خبره دارای مدرک دکتری در جمعیت‌شناسی، جامعه‌شناسی و روان‌شناسی با شاخص روایی محتوایی سنجیده شد و آستانه پذیرش ۰/۷۹ تعیین گردید (Polit & Beck, 2006). تنها دو زیرمقوله از این آستانه عبور نکردند (نمره ۰/۷۰) و همراه با کدهایشان حذف شدند؛ نمره ۵۲ زیرمقوله باقی‌مانده میان ۰/۸۰ و ۱ و نمره هر ده مقوله ۱ بود. ساختار نهایی شامل ۸۰۳ کد، ۵۲ زیرمقوله و ۱۰ مقوله است.

اعتبارسنجی کدگذاری. کدگذاری باز و ساخت مقوله‌ها را پژوهشگر انجام داد و فرایند کدگذاری، کدها و مقوله‌ها با مشارکت استاد راهنما و استاد مشاور اعتبارسنجی شد؛ این رویه از جنس واریسی مشورتی و بررسی هم‌تا است که از رویه‌های رایج اعتباربخشی در پژوهش کیفی به شمار می‌رود (Creswell, 2013). افزون بر آن، برچسب جنسیتی بر پایه معیاری عینی، یعنی تصریح منبع درباره جنس نمونه، ثبت شد. **برچسب‌گذاری جنسیتی.** هم‌زمان با کدگذاری باز، برچسب جنسیتی هر کد ثبت شد. مبنای این برچسب‌گذاری، تصریح خود منبع اصلی درباره جنسیت مشارکت‌کنندگانی بود که آن مفهوم از آنان استخراج شده بود؛ یعنی اگر منبعی یافته‌ای را به‌صراحت به نمونه دختران یا پسران نسبت داده بود، کد مربوط همان برچسب را گرفت. در مواردی که منبع اصلی تفکیک جنسی نکرده بود، کد با برچسب مشترک ثبت شد؛ از مجموع ۸۰۳ کد، ۴۶۷ کد برچسب جنسیتی مشخص یافتند که ۲۹۸ مورد مؤنث و ۱۶۹ مورد مذکر بود؛ مابقی کدها مشترک بودند. برچسب جنسیتی بازتاب جنس نمونه مطالعه اصلی است، نه جنس تک‌تک پاسخگویان.

دامنه تحلیل جنسیتی. تحلیل جنسیتی به مقوله‌هایی محدود شد که دست‌کم نیمی از کدهایشان برچسب جنسیتی مشخص داشت. هشت مقوله (دوم، سوم، چهارم، پنجم، ششم، هفتم، نهم و دهم)، که ۵۳ تا ۹۲ درصد کدهایشان چنین برچسبی داشت، در تحلیل ماندند. مقوله اول (الگوهای ناکارآمد خانواده و فرزندپروری)، که برچسب جنسیتی ۹ زیرمقوله از ۱۱ زیرمقوله آن مشترک است، و مقوله هشتم (روان‌بنه‌های ناسازگار، دلبستگی ناایمن و اختلالات شخصیتی)، که بیش از ۹۰ درصد کدهایشان مشترک است، جنبه جنسیتی ندارند و از تحلیل جنسیتی کنار گذاشته شدند. در سطح زیرمقوله نیز تنها زیرمقوله‌هایی بررسی شد که بیش از پنج کد مؤنث و بیش از پنج کد مذکر داشتند (۲۳ زیرمقوله از ۳۳ زیرمقوله هشت مقوله)، تا شاخص بر پایه کدی بسیار اندک استوار نباشد. خط پایه، بر کل پیکره محاسبه شد.

شاخص واگرایی نسبی. برای سنجش تفاوت جنسیتی، نخست خط

و مدل پارادایمی نیست؛ هدف آن سازمان‌دهی نظام‌مند داده کیفی در ساختاری مقوله‌ای و سپس سنجش کمی الگوی جنسیتی همین ساختار است. طرح کلی، طرحی آمیخته با غلبه کیفی است که در آن، ساختار مقوله‌ای با روش کیفی استخراج و سپس با ابزار کمی توصیفی سنجیده می‌شود.

داده و پیکره پژوهش. داده این پژوهش تماماً اسنادی هستند. انتخاب روش اسنادی دو دلیل داشت. نخست، موضوع پژوهش سویه‌های شناختی مجرد است و این سویه‌ها در ادبیات پژوهشی موجود، به‌صورت انباشته و در بافت‌های جغرافیایی و اجتماعی متنوع ثبت شده‌اند؛ اتکا به این انباشت، دامنه‌ای فراتر از توان یک پژوهش میدانی منفرد فراهم می‌آورد. دوم، مجرد موضوعی حساس و مرتبط با حریم خصوصی است و روش اسنادی، به‌سبب غیرمزامحتی بودن، از سوگیری‌های ناشی از واکنش مشارکت‌کننده در امان است (صادقی فسایی و عرفان‌منش، ۱۳۹۴).

پیکره اولیه از اسناد علمی منتشرشده درباره تجردگرایی جوانان ایرانی طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۴۰۵ تشکیل شد. جست‌وجو در پایگاه‌های علمی داخلی و بین‌المللی انجام گرفت و درمجموع ۲۴۵ سند شناسایی و غربال شد. هر سند پیش از ورود به تحلیل با چهار معیار کنترل کیفیت اسکات ارزیابی شد: اصالت، یعنی احراز نویسنده و سلامت متن؛ اعتبار، یعنی شفافیت روش و مصونیت از تحریف؛ نمایندگی، یعنی پوشش گستره منابع مرتبط؛ و معنا، یعنی وضوح و ربط محتوا به پرسش پژوهش (Scott, 1990). سپس با نمونه‌گیری نظری در سه مرحله باز، رابطه‌ای و تشخیصی (Corbin & Strauss, 2015)، ۵۸ منبع به‌عنوان پیکره نهایی تحلیل برگزیده و خط‌به‌خط کدگذاری شد. این پیکره شامل ۵۰ مقاله علمی داخلی و خارجی، سه کتاب تخصصی، سه پایان‌نامه و دو پیمایش ملی بود؛ تنوعی که مثلث‌سازی منابع را تأمین می‌کند. گردآوری تا اشباع نظری ادامه یافت. ملاک‌های ورود سه‌گانه بود: موضوع سند، باورها و نگرش‌های جوانان درباره تجرد، تعویق یا ترک ازدواج باشد؛ نمونه یا جامعه آماری آن جوانانی در بازه سنی ۱۸ تا ۳۵ سال یا بازه‌ای هم‌پوشان با آن باشد؛ و از ارزیابی چهارمعیاری اسکات گذشته باشد.

واحد کدگذاری. واحد کدگذاری، گزاره شناختی و باوری تعیین شد، یعنی هر عبارتی که در سند اصلی، بیانگر باور، نگرش یا سویه فکری فرد مجرد درباره ازدواج یا تجرد باشد. «کد شناختی» عبارتی تفسیری و در سطح انتزاع پایین است که یک گزاره باوری یا نگرشی را برچسب می‌زند و همواره به متن منبع بازگردانده‌پذیر است. رویدادهای عینی، آمار و توصیف‌های وضعیتی از دامنه کدگذاری خارج ماندند. این تصمیم، مرز موضوعی پژوهش را تعیین می‌کند.

فرایند تحلیل. تحلیل در سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی و با تکنیک مقایسه مداوم انجام شد. در کدگذاری باز کدها استخراج

دخترانه» یعنی هیچ زیرمقوله‌ای کمتر از $0/80$ نباشد و دست کم یکی بیش از $1/25$ باشد؛ و «یک‌جهته پسرانه» یعنی هیچ زیرمقوله‌ای بیش از $1/25$ نباشد و دست کم یکی کمتر از $0/80$ باشد. «دامنه درونی» مقوله، نسبت بیشینه به کمینه شاخص زیرمقوله‌های بررسی شده آن است.

واحد شمارش و دامنه تعمیم. واحد شمارش، کد است و نه پاسخگو. کدهای استخراج شده از یک منبع واحد می‌توانند همبسته باشند؛ از این رو عدم قطعیت شاخص‌ها با بوت‌استرپ خوشه‌ای بر پایه منبع برآورد شد (Field & Welsh, 2007)، یعنی منابع، و نه کدها، با جایگزینی نمونه‌گیری مجدد شدند. برای هر واحد کلیدی، شمار منابع متمایز پشت کدهای مؤنث و مذکر نیز گزارش شد. شاخص‌ها توصیف درونی پیکره اسنادی‌اند و هدف تعمیم آماری ندارند.

تحلیل حساسیت. برای سنجش پایداری نتایج، چهار تحلیل اجرا شد. نخست، ثابت تصحیح از $0/5$ به $0/1$ و $1/0$ تغییر داده شد تا پایداری رتبه‌بندی زیرمقوله‌ها و طبقه‌بندی مقوله‌ها بررسی شود. دوم، خط پایه به جای کل پیکره، تنها بر هشت مقوله مورد تحلیل محاسبه شد (۲۸۱ کد مؤنث در برابر ۱۵۸ کد مذکر، یعنی $1/779$). سوم، باند «نزدیک به خط پایه» از $0/80$ تا $1/25$ و $0/67$ تا $1/50$ گسترده شد. چهارم، آستانه پایه کدی از بیش از پنج به بیش از نه کد جنسیتی شده افزایش یافت. افزون بر این، فاصله اطمینان ۹۵ درصد شاخص‌های کلیدی با بوت‌استرپ خوشه‌ای بر پایه منبع محاسبه شد: 10000 نمونه‌گیری مجدد از منابع، با خط پایه ثابت $1/763$ و فاصله‌ای برگرفته از صدک‌های $2/5$ و $97/5$ شاخص‌های بازمحاسبه شده. کدهایی که منبع آن‌ها در فهرست منبع به منبع کدها بازیابی نشد (در هفت واحد کلیدی تنها سه کد)، هر یک خوشه‌ای مستقل شمرده شد.

ملاحظه اخلاقی و ابزاری. تمامی داوری‌های تحلیلی، تعریف مفاهیم، ساخت مقوله‌ها و تفسیر نظری، منحصراً توسط پژوهشگر انجام شده است. برای عملیات محاسبه شاخص‌ها و راستی‌آزمایی مقاطع اعداد، از ابزار محاسباتی رایانه‌ای بهره گرفته شد.

یافته‌ها

یافته‌ها در سه بخش گزارش می‌شوند: نخست تحلیل در سطح مقوله، سپس تحلیل در سطح زیرمقوله، و در پایان تحلیل حساسیت.

الف. تحلیل در سطح مقوله

در این بخش شاخص واگرایی نسبی در سطح هشت مقوله دارای جنبه جنسیتی بررسی می‌شود (جدول ۱). طبقه‌بندی‌ها بر پایه آستانه‌های بخش روش پژوهش انجام شده‌اند.

پایه پیکره محاسبه شد، یعنی نسبت کل کدهای مؤنث به کل کدهای مذکر که برابر ۲۹۸ به ۱۶۹ یا $1/763$ است. سپس برای هر واحد تحلیل، نسبت مؤنث به مذکر همان واحد بر این خط پایه تقسیم شد تا شاخص واگرایی نسبی به دست آید. عدد نزدیک به یک یعنی واحد مورد نظر همان الگوی کلی پیکره را دارد؛ عدد بزرگ‌تر از یک یعنی تمایل به دختران فراتر از حد معمول پیکره و عدد کوچک‌تر از یک یعنی تمایل به پسران. در برخی زیرمقوله‌ها یکی از دو جنس هیچ کدی ندارد و نسبت خام بی‌نهایت می‌شود. از این رو برای همه واحدها، اعم از مقوله و زیرمقوله، شاخص تصحیح شده به کار رفت که در آن $0/5$ به هر دو سلول افزوده می‌شود، رویه‌ای متعارف در محاسبه نسبت‌های شانس با سلول صفر (Haldane, 1956)؛ بدین ترتیب مقایسه میان دو سطح هم‌مقیاس است. مقوله‌ها سلول صفر نداشتند و تفاوت شاخص تصحیح شده آن‌ها با نسبت خام اندک است و طبقه‌بندی‌ها را تغییر نمی‌دهد.

مبانی روش‌شناختی شاخص. اجزای شاخص هر یک پیشینه مستقل دارند: تبدیل کدهای کیفی به شمارش و مقایسه فراوانی‌ها، رویه‌ای شناخته شده با نام کمی‌سازی داده کیفی است (Sandelowski et al., 2009)؛ شاخص حاضر، که نسبت جنسیتی یک واحد را بر نسبت جنسیتی کل پیکره تقسیم می‌کند، از خانواده نسبت شانس در داده‌های رده‌ای است (Agresti, 2013)؛ و افزودن $0/5$ به سلول‌ها برای رفع مشکل صفر، تصحیحی رایج در برآورد نسبت‌ها است (Haldane, 1956). ترکیب این اجزا در قالب شاخصی برای سنجش واگرایی جنسیتی در داده کیفی کدگذاری شده، رویه‌ای نوپیشنهاد است؛ از این رو اعتبار آن از راه تحلیل حساسیت و گزارش عدم قطعیت بررسی می‌شود.

آستانه‌ها و تعریف الگوها. برای طبقه‌بندی شاخص‌ها، آستانه‌هایی صریح و قراردادی تعریف شد که در مقیاس لگاریتمی متقارن‌اند، یعنی هر آستانه دخترانه معکوس آستانه پسرانه متناظر است. شاخص $0/80$ تا $1/25$ «نزدیک به خط پایه» است، یعنی واحد همان الگوی کلی پیکره را بازتاب می‌دهد. شاخص بیش از $1/25$ و کمتر از $2/00$ «تمایل خفیف دخترانه» و شاخص کمتر از $0/80$ و بیشتر از $0/50$ «تمایل خفیف پسرانه» است. شاخص $2/00$ و بیشتر «واگرایی چشمگیر دخترانه» و شاخص $0/50$ و کمتر «واگرایی چشمگیر پسرانه» نام دارد، یعنی نسبت جنسیتی واحد دست کم دو برابر یا حداکثر نصف خط پایه است. این آستانه‌ها حد آماری نیستند و برای یکسان بودن گزارش‌دهی وضع شده‌اند؛ اثر انتخاب آن‌ها در تحلیل حساسیت بررسی شد. الگوی هر مقوله بر پایه شاخص زیرمقوله‌های بررسی شده آن تعیین شد: «دو جهته» یعنی دست کم یک زیرمقوله با شاخص کمتر از $0/80$ و دست کم یک زیرمقوله با شاخص بیش از $1/25$ در آن باشد؛ «یک‌جهته

جدول ۱. شاخص واگرایی نسبی در سطح هشت مقوله دارای جنبه جنسیتی

Table 1. Relative Divergence Index at the Level of the Eight Gender-Bearing Categories

شماره مقوله	مقوله	کل کد	مؤنث	مذکر	شاخص	طبقه
۲	قداست شکنی ازدواج	۸۶	۳۱	۱۵	۱/۱۵	نزدیک به خط پایه
۳	دسترسی به جایگزین‌های عاطفی-اجتماعی	۷۵	۲۵	۲۵	۰/۵۷	تمایل خفیف پسرانه
۴	فردگرایی مدرن، استقلال خواهی و لذت‌گرایی نوین	۱۱۵	۴۴	۲۷	۰/۹۲	نزدیک به خط پایه
۵	نگرش برابرگرایانه به نقش‌های جنسیتی	۶۰	۴۸	۷	۳/۶۷	واگرایی چشمگیر دخترانه
۶	اولویت پیشرفت شغلی-تحصیلی و موانع اقتصادی ادراک شده	۱۲۱	۵۵	۳۷	۰/۸۴	نزدیک به خط پایه
۷	کلشه‌های منفی نسبت به تجرد	۴۹	۲۳	۱۴	۰/۹۲	نزدیک به خط پایه
۹	کمال‌گرایی مرضی و مسئولیت‌گریزی	۶۹	۲۷	۱۷	۰/۸۹	نزدیک به خط پایه
۱۰	بدبینی و هراس از شکست رابطه	۵۸	۲۸	۱۶	۰/۹۸	نزدیک به خط پایه

از ۱/۸۰ نیست. افزون بر این، دو زیرمقوله بازتعریف هویت جسمانی و توانمندسازی فردی هیچ کد مذکری ندارند؛ یعنی در کل پیکره ۵۸ منبعی، هیچ سندی این دو مفهوم را به نمونه پسران نسبت نداده است. این یکپارچگی، از منظر چهارچوب نظری پژوهش، دقیقاً همان چیزی است که انتظار می‌رفت. اگر بازتعریف نقش‌های رابطه‌ای برای دختران تکلیفی هویتی و مرکزی و برای پسران موضوعی پیرامونی باشد، آنگاه این مقوله باید نه تنها دخترانه، بلکه به‌طور یکدست دخترانه باشد؛ زیرا هیچ زیرمقوله‌ای در آن وجود ندارد که برای پسران کارکرد هویتی معادلی داشته باشد. مقایسه این مقوله با مقوله ششم، تفاوت دو منطق را روشن می‌کند: در مقوله ششم، هر دو جنس حضور دارند اما از دو در متفاوت وارد می‌شوند؛ در مقوله پنجم، عملاً تنها یک جنس حضور دارد.

این تمایز، دلالت مهمی برای تفسیر یافته‌ها دارد. واگرایی جنسیتی در داده این پژوهش، دو صورت متفاوت دارد که نباید یکسان انگاشته شوند: واگرایی حضوری، که در آن یک جنس در مقوله‌ای تقریباً غایب است؛ و واگرایی معنایی، که در آن هر دو جنس حاضرند اما مقوله را به‌گونه‌ای متفاوت معنا می‌کنند. صورت نخست تنها در یک مقوله دیده شد و صورت دوم، چنان‌که در ادامه می‌آید، الگوی غالب داده است.

ب. تحلیل در سطح زیرمقوله

جدول ۲ شاخص ۲۳ زیرمقوله را به‌ترتیب نزولی نشان می‌دهد؛ این زیرمقوله‌ها در هشت مقوله مورد تحلیل بیش از پنج کد مؤنث و مذکر داشتند. ده زیرمقوله دیگر این مقوله‌ها، که پنج کد جنسیتی شده یا کمتر داشتند، از تحلیل کنار گذاشته شدند.

جدول ۱ نشان می‌دهد که در سطح مقوله، تنها یک واحد واگرایی چشمگیر دارد. مقوله پنجم، نگرش برابرگرایانه به نقش‌های جنسیتی، با شاخص ۳/۶۷، یعنی نزدیک به چهار برابر الگوی کلی پیکره، به‌روشنی دخترانه است؛ ۴۸ کد مؤنث (از ۲۴ منبع متمایز) در برابر تنها ۷ کد مذکر قرار دارد و فاصله بوت‌استرپ آن (جدول ۵) شامل یک نیست. این یافته با پیش‌بینی چارچوب خودپنداره‌ها همخوان است: برابرگرایی و بازاندیشی در نقش‌های جنسیتی، برای دختران تکلیفی هویتی و مرکزی و برای پسران موضوعی پیرامونی است.

مقوله سوم با شاخص ۰/۵۷ در محدوده تمایل خفیف پسرانه است؛ در آن شمار کدهای مؤنث و مذکر برابر است (۲۵ به ۲۵) و چون پیکره به سمت کدهای مؤنث متمایل است (خط پایه ۱/۷۶۳)، این برابری در قیاس با خط پایه به‌صورت تمایل خفیف پسرانه ظاهر می‌شود. شش مقوله دیگر، یعنی دوم، چهارم، ششم، هفتم، نهم و دهم، با شاخص‌هایی میان ۰/۸۴ و ۱/۱۵ در باند نزدیک به خط پایه‌اند.

برداشت نخست از این جدول آن است که تجردگرایی در دو جنس تقریباً یکسان است و تنها یک مقوله، اختصاصی دختران است. اگر تحلیل در همین نقطه متوقف می‌شد، نتیجه‌گیری پژوهش همین می‌بود. اما تحلیل در سطح زیرمقوله، این برداشت را دگرگون می‌کند. پیش از ورود به تحلیل زیرمقوله‌ای، شایسته است تنها مقوله‌ای که در سطح تجمع واگرایی چشمگیر نشان داد، جداگانه بررسی شود. مقوله پنجم از پنج زیرمقوله ساخته شده است: نگرش انتقادی به نقش‌های جنسیتی سنتی، تمایز هویتی فردی، ادراک نابرابری جنسیتی در روابط خانوادگی، توانمندسازی فردی، و بازتعریف هویت جسمانی. ویژگی متمایزکننده این مقوله آن است که هر پنج زیرمقوله آن، بدون استثنا، به سمت دختران متمایل‌اند و شاخص هیچ‌یک کمتر

جدول ۲. شاخص واگرایی جنسیتی در ۲۳ زیرمقوله به ترتیب نزولی

Table 2. Gender Divergence Index across the 23 Subcategories, in Descending Order

ردیف	زیرمقوله	مقوله	کل کد	مؤنث	مذکر	مشترک	شاخص
۱	بازتعریف هویت جسمانی	۵	۹	۹	۰	۰	۱۰/۷۸
۲	توانمندسازی فردی	۵	۷	۷	۰	۰	۸/۵۱
۳	اولویت رشد تحصیلی/شغلی	۶	۵۱	۳۹	۳	۹	۶/۴۰
۴	ادراک نابرابری جنسیتی در روابط خانوادگی	۵	۹	۸	۱	۰	۳/۲۱
۵	نگرش منفی به کارکردهای خانواده سنتی	۲	۱۰	۷	۱	۲	۲/۸۴
۶	تمایز هویتی فردی	۵	۱۰	۷	۱	۲	۲/۸۴
۷	نگرش انتقادی به نقش‌های جنسیتی سنتی	۵	۲۵	۱۷	۵	۳	۱/۸۰
۸	خودمختاری و رهایی از کنترل	۴	۵۹	۳۱	۱۰	۱۸	۱/۷۰
۹	ترس از فروپاشی رابطه	۱۰	۲۲	۱۱	۴	۷	۱/۴۵
۱۰	ادراک انگ اجتماعی و کلیشه‌های اجتماعی	۷	۲۲	۱۳	۵	۴	۱/۳۹
۱۱	آرمانگرایی در انتخاب همسر	۹	۴۳	۲۰	۸	۱۵	۱/۳۷
۱۲	قداست‌زدایی از ازدواج	۲	۳۷	۱۴	۶	۱۷	۱/۲۷
۱۳	تأثیرپذیری نگرشی از فضای شهری-دیجیتال	۳	۲۲	۱۰	۵	۷	۱/۰۸
۱۴	فرسایش اعتماد بین جنسیتی	۱۰	۳۲	۱۴	۱۱	۷	۰/۷۲
۱۵	ترجیح منافع فردی بر جمعی	۴	۳۵	۹	۸	۱۸	۰/۶۳
۱۶	باور به عدم ضرورت ازدواج	۲	۳۰	۸	۸	۱۴	۰/۵۷
۱۷	ادراک نابرابری فرصت‌ها در ازدواج	۷	۱۱	۴	۴	۳	۰/۵۷
۱۸	جایگزین‌های عاطفی در دسترس	۳	۳۱	۱۰	۱۲	۹	۰/۴۸
۱۹	محاسبه هزینه-فرصت ازدواج	۶	۲۷	۸	۱۰	۹	۰/۴۶
۲۰	روابط مجازی و سایبری	۳	۱۸	۵	۷	۶	۰/۴۲
۲۱	فرار از تعهد و مسئولیت‌پذیری رابطه	۹	۱۶	۴	۸	۴	۰/۳۰
۲۲	لذت‌گرایی و تنوع‌طلبی رفتاری	۴	۱۵	۲	۸	۵	۰/۱۷
۲۳	نگرانی از موانع مالی ازدواج	۶	۳۵	۶	۲۲	۷	۰/۱۶

جدول ۲ سه یافته را آشکار می‌کند که هیچ‌یک در سطح مقوله دیده نمی‌شد.

یافته نخست: قوی‌ترین واگرایی دخترانه در میان زیرمقوله‌های دارای هر دو جنس در مقوله‌ای متعادل پنهان است. زیرمقوله اولویت رشد تحصیلی و شغلی، با ۳۹ کد مؤنث (از ۲۵ منبع متمایز) در برابر ۳ کد مذکر و شاخص ۶/۴۰، جنسیتی‌ترین واحد در میان زیرمقوله‌هایی است که هر دو جنس در آن‌ها حضور دارند و درعین حال بزرگ‌ترین زیرمقوله دخترانه از حیث حجم کد است. این زیرمقوله ذیل مقوله ششم قرار دارد که شاخص کلی آن ۰/۸۴ و ظاهراً متعادل است. دو زیرمقوله نخست جدول، یعنی بازتعریف هویت جسمانی با شاخص ۱۰/۷۸ و توانمندسازی فردی با شاخص ۸/۵۱، هر دو ذیل مقوله پنجم‌اند و هیچ کد مذکری ندارند؛ بزرگی شاخص آن‌ها به ثابت تصحیح بسیار وابسته است (جدول ۴) و از این‌رو فقط نشانه غیبت کامل کد مذکر تفسیر می‌شود.

یافته دوم: همان مقوله، یکی از دو پسرانه‌ترین زیرمقوله را نیز دربر دارد. زیرمقوله نگرانی از موانع مالی ازدواج با شاخص ۰/۱۶ (۶ کد مؤنث در برابر ۲۲ کد مذکر که از ۱۷ منبع متمایز آمده‌اند) شدیدترین تمایل پسرانه را در جدول نشان می‌دهد و زیرمقوله لذت‌گرایی و تنوع‌طلبی رفتاری (ذیل مقوله چهارم) با شاخص ۰/۱۷ تقریباً هم‌تراز آن است؛ در ثابت تصحیح ۰/۱ این دو جایگاه باهم عوض می‌شوند (جدول ۴). هر دو سوی این تضاد بر شمار زیادی منبع تکیه دارد. بدین ترتیب مقوله ششم هم‌زمان دو انتهای طیف جنسیتی را در خود جای داده و دامنه درونی آن از ۰/۱۶ تا ۶/۴۰، یعنی نسبتی نزدیک به چهل برابر، گسترده است. تعادل ظاهری این مقوله در سطح تجمیع، نه بازتاب همگنی بلکه حاصل خنثی‌شدن دو گرایش متضاد است. این همان منطق پنهان‌ماندن ناهمگنی در تجمیع است که در چهارچوب نظری شرح داده شد.

یافته سوم: این وضعیت به یک مقوله محدود نیست. جدول ۳ مقایسه دو سطح تحلیل را برای هر هشت مقوله نشان می‌دهد.

جدول ۳. مقایسه دو سطح تحلیل برای هر هشت مقوله

Table 3. Comparison of the Divergence Index at the Category and Subcategory Levels

مقوله	شاخص مقوله	زیرمقوله‌های بررسی شده	کمینه	بیشینه	دامنه درونی	الگو
۲	۱/۱۵	۳	۰/۵۷	۲/۸۴	۵	دوجهته
۳	۰/۵۷	۳	۰/۴۲	۱/۰۸	۳	یک‌جته پسرانه
۴	۰/۹۲	۳	۰/۱۷	۱/۷۰	۱۰	دوجهته
۵	۳/۶۷	۵	۱/۸۰	۱۰/۷۸	۶	یک‌جته دخترانه
۶	۰/۸۴	۳	۰/۱۶	۶/۴۰	۳۹	دوجهته
۷	۰/۹۲	۲	۰/۵۷	۱/۳۹	۲	دوجهته
۹	۰/۸۹	۲	۰/۳۰	۱/۳۷	۵	دوجهته
۱۰	۰/۹۸	۲	۰/۷۲	۱/۴۵	۲	دوجهته

نکته درخور توجه آن است که دو مقوله بزرگ از حیث حجم کد، یعنی مقوله‌های ششم و چهارم، هر دو در دسته دوجهته قرار دارند. این الگو می‌تواند تصادفی نباشد: هرچه یک مقوله بزرگ‌تر و دامنه مفهومی آن گسترده‌تر باشد، احتمال آنکه زیرمقوله‌های ناهمگون را در خود جای دهد و تعادل ظاهری‌اش حاصل خنثی‌سازی باشد، بیشتر است.

ج. تحلیل حساسیت

برای سنجش پایداری یافته‌ها چهار تحلیل حساسیت اجرا شد؛ نتایج در جدول ۴ آمده است.

چنان‌که جدول ۳ نشان می‌دهد، بر پایه قواعد بخش روش دو الگوی ساختاری در داده وجود دارد. الگوی دوجهته در شش مقوله (دوم، چهارم، ششم، هفتم، نهم و دهم) دیده می‌شود و در آن زیرمقوله‌های متضاد در یک مقوله جمع شده‌اند؛ الگویی که می‌توان آن را دوقطبی‌سازی درون‌مقوله‌ای نامید. الگوی یک‌جته در دو مقوله دیده می‌شود: مقوله پنجم، دخترانه و با یکپارچگی کامل (هر پنج زیرمقوله آن با شاخصی از ۱/۸۰ تا ۱۰/۷۸)، و مقوله سوم، پسرانه (هر سه زیرمقوله آن با شاخصی از ۰/۴۲ تا ۱/۰۸). دامنه درونی بزرگ لزوماً به معنای دوجهتی بودن نیست، اما در مقوله‌های ششم و چهارم دامنه‌ای نزدیک به ۴۰ و ۱۰ برابر با الگوی دوجهته همراه است.

جدول ۴. تحلیل حساسیت: ثابت تصحیح، خط پایه، باند آستانه و پایه کدی

Table 4. Sensitivity Analyses: Correction Constant, Baseline, Threshold Band and Code Base

تحلیل	شاخص اولویت رشد تحصیلی/شغلی	شاخص نگرانی از موانع مالی	شمار مقوله‌های دوجهته (از ۸)	مقوله‌های دوجهته	همبستگی رتبه‌ای با مبنا
مینا (ثابت ۰/۵؛ خط پایه ۱/۷۶۳؛ باند ۰/۸۰ تا ۱/۲۵؛ بیش از ۵ کد)	۶/۴۰	۰/۱۶	۶	۱۰، ۹، ۷، ۶، ۴، ۲	۱/۰۰۰
ثابت تصحیح ۰/۱	۷/۱۵	۰/۱۶	۶	۱۰، ۹، ۷، ۶، ۴، ۲	۰/۹۹۹
ثابت تصحیح ۱/۰	۵/۶۷	۰/۱۷	۶	۱۰، ۹، ۷، ۶، ۴، ۲	۰/۹۹۹
خط پایه هشت مقوله (۱/۷۷۹)	۶/۳۵	۰/۱۶	۶	۱۰، ۹، ۷، ۶، ۴، ۲	۱/۰۰۰
باند ۱/۵۰ تا ۰/۶۷	۶/۴۰	۰/۱۶	۳	۶، ۴، ۲	-
بیش از ۹ کد جنسیتی شده	۶/۴۰	۰/۱۶	۵	۱۰، ۹، ۶، ۴، ۲	-

دوم، محاسبه خط پایه تنها بر هشت مقوله مورد تحلیل (۱/۷۷۹) به جای (۱/۷۶۳) نه طبقه‌بندی مقوله‌ها را تغییر داد و نه رتبه‌بندی زیرمقوله‌ها را. سوم، با گسترش باند نزدیک به خط پایه از ۰/۸۰ تا ۱/۲۵ به ۰/۶۷ تا ۱/۵۰، شمار مقوله‌های دوجهته از شش به سه (مقوله‌های دوم، چهارم و ششم) کاهش می‌یابد. چهارم، با افزایش آستانه پایه کدی به بیش از نه کد جنسیتی شده، پنج مقوله (دوم، چهارم، ششم، نهم و دهم) دوجهته می‌مانند و مقوله هفتم، که تنها دو زیرمقوله با پایه کافی داشت، از طبقه‌بندی کنار می‌رود. بنابراین عدد «شش» به قرارداد آستانه و پایه کدی وابسته است، حال آنکه

نخست، رتبه‌بندی ۲۳ زیرمقوله با تغییر ثابت تصحیح از ۰/۵ به ۰/۱ و ۱/۰ تقریباً بدون تغییر ماند (ضریب همبستگی رتبه‌ای اسپیرمن ۰/۹۹۹ در هر دو مقایسه)، و شاخص زیرمقوله‌های اولویت رشد تحصیلی و شغلی (از ۵/۶۷ تا ۷/۱۵) و نگرانی از موانع مالی (از ۰/۱۶ تا ۰/۱۷) تغییر اندکی یافت. برعکس، بزرگی شاخص دو زیرمقوله دارای سلول صفر، یعنی بازتعریف هویت جسمانی (از ۵/۶۷ تا ۵/۶۱) و توانمندسازی فردی (از ۴/۵۴ تا ۴۰/۲۷)، به ثابت تصحیح بسیار وابسته است؛ برای آن‌ها تنها جایگاه رتبه‌ای و غیبت کد مذکر قابل گزارش است. شمار مقوله‌های دوجهته در هر سه مقدار ثابت شش ماند.

تنوع‌طلبی رفتاری، بازتعریف هویت جسمانی و توانمندسازی فردی شامل یک نیست؛ فاصله مقوله ششم یک را شامل می‌شود که با تعادل ظاهری آن در سطح تجمیع همخوان است. فاصله دو زیرمقوله بدون کد مذکر بر ثابت تصحیح ۰/۵ مشروط است (جدول ۵).

دوجهتی‌بودن مقوله‌های دوم، چهارم و ششم، که محور استدلال مقاله است، در همه تحلیل‌ها حفظ می‌شود.

در پایان، جدول ۵ فاصله اطمینان ۹۵ درصد بوت‌استرپ خوشه‌ای شاخص‌های کلیدی را نشان می‌دهد. فاصله مقوله پنجم و زیرمقوله‌های اولویت رشد تحصیلی و شغلی، نگرانی از موانع مالی، لذت‌گرایی و

جدول ۵. فاصله اطمینان ۹۵ درصد بوت‌استرپ خوشه‌ای (نمونه‌گیری مجدد منابع) شاخص‌های کلیدی

Table 5. 95% Cluster-Bootstrap Confidence Intervals (Resampling of Sources) for Key Indices

واحد	کد	منابع مؤنث	کد مذکر	منابع مذکر	شاخص	حد پایین	حد بالا
مقوله ۵: نگرش برابرگرایانه به نقش‌های جنسیتی	۴۸	۲۴	۷	۴	۳/۶۷	۱/۶۳	۱۳/۰۴
مقوله ۶: اولویت پیشرفت شغلی-تحصیلی و موانع اقتصادی ادراک شده	۵۵	۳۲	۳۷	۲۲	۰/۸۴	۰/۶۰	۱/۲۱
زیرمقوله اولویت رشد تحصیلی/شغلی	۳۹	۲۵	۳	۳	۶/۴۰	۳/۲۱	۳۹/۱۳
زیرمقوله نگرانی از موانع مالی ازدواج	۶	۵	۲۲	۱۷	۰/۱۶	۰/۰۵	۰/۳۳
زیرمقوله لذت‌گرایی و تنوع‌طلبی رفتاری	۲	۲	۸	۷	۰/۱۷	۰/۰۳	۰/۴۹
زیرمقوله بازتعریف هویت جسمانی	۹	۵	۰	-	۱۰/۷۸	۲/۸۴	۲۲/۱۲
زیرمقوله توانمندسازی فردی	۷	۵	۰	-	۸/۵۱	۲/۸۴	۱۵/۳۱

بحث و نتیجه‌گیری

و ناظر بر رفع محدودیت؛ برای پسران عمدتاً گشودگی به گزینه‌های بیشتر است، یعنی مفهومی ایجابی و ناظر بر توسعه امکان. این تفاوت با چهارچوب نظری پژوهش سازگار است: در خود به‌هم‌پیوسته، استقلال دستاوردی است که باید در برابر الزام رابطه‌ای به‌دست‌آید؛ در خود مستقل، استقلال وضعیت آغازین است و آنچه معنا دارد گسترش دامنه انتخاب است.

الگوی دوم: نان‌آوری در برابر هزینه فرصت. برجسته‌ترین نمونه دوقطبی‌سازی، مقوله ششم است. دختران عمدتاً از مسیر اولویت رشد تحصیلی و شغلی و پسران عمدتاً از مسیر نگرانی از موانع مالی به این مقوله می‌رسند. تحلیل کیفی محتوای این دو زیرمقوله نیز دو مسیر را نشان می‌دهد: دختران بیشتر از دریچه محرک مثبت وارد می‌شوند، یعنی تحصیل و اشتغال فرصتی برای رشد و کسب استقلال است و مانع اصلی تضاد ادراک شده میان پیشرفت و ازدواج است؛ پسران بیشتر از دریچه محدودیت منفی، یعنی استطاعت مالی مانعی است که باید بر آن غلبه کرد. تفسیر محتمل این تقابل نسبتاً مستقیم است: تا زمانی که هنجار نان‌آوری مردانه پابرجا باشد، ازدواج برای پسر پیش از هر چیز تعهدی اقتصادی است که باید توان پذیرش آن را داشته باشد و برای دختر هزینه فرصتی در برابر مسیر پیشرفت فردی. هر دو به تعویق ازدواج می‌انجامند، اما یکی از موضع ناتوانی ادراک شده و دیگری از موضع اولویت‌گذاری. تجمیع این دو در یک مقوله واحد، عملاً دو پدیده متفاوت را زیر یک نام می‌نشانند. این یافته با نتیجه **طیبنیا و کاردوانی (۱۴۰۲)** که مردان را بیشتر متمرکز بر موانع اقتصادی و زنان را بیشتر متمرکز بر گفتمان‌های برابری خواهانه یافتند، هم‌راستاست، و آن را با شاخصی کمی نیز می‌سنجد.

یافته‌های این پژوهش با فرضیه برآمده از چهارچوب خودپنداره‌ها همخوان است و در همان حال دامنه آن را محدود می‌کند. همخوانی از آن جهت که پیش‌بینی اصلی چهارچوب، یعنی برجستگی مقوله نگرش برابرگرایانه به نقش‌های جنسیتی در دختران، در پیکره بررسی‌شده مشاهده شد؛ مقوله پنجم تنها مقوله‌ای است که در هر پنج زیرمقوله خود یک‌جهته و دخترانه است و دو زیرمقوله آن، یعنی بازتعریف هویت جسمانی و توانمندسازی فردی، هیچ کد مذکری ندارند. محدودشدن از آن جهت است که چارچوب مذکور تفاوت را در سطح مقوله‌های کلی پیش‌بینی می‌کند، حال آنکه داده نشان داد در شش مقوله از هشت مقوله دارای جنبه جنسیتی، تفاوت نه در سطح تجمیع بلکه در سطح زیرمقوله بروز می‌یابد. به بیان دیگر، دو جنس در این پیکره عمدتاً به مقوله‌های یکسانی می‌رسند اما از دو مسیر معنایی متفاوت. این نتیجه، صورت دقیق‌تری از پیش‌بینی چهارچوب را پیشنهاد می‌کند: تفاوت خودپنداره‌ها نه در انتخاب مقوله، بلکه در معنابخشی به مقوله مشترک ظاهر می‌شود.

بررسی مقوله‌های دوجهته سه الگوی تفسیری را پیشنهاد می‌کند: **الگوی نخست: دستور زبان متفاوت آزادی.** در مقوله چهارم، زیرمقوله خودمختاری و رهایی از کنترل به سمت دختران متمایل است با شاخص ۱/۷۰، حال آنکه لذت‌گرایی و تنوع‌طلبی رفتاری به سمت پسران متمایل است با شاخص ۰/۱۷. هر دو ذیل مقوله فردگرایی مدرن جای گرفته‌اند، اما معنای فردگرایی در آن‌ها یکسان به نظر نمی‌رسد. برای دختران، فردگرایی عمدتاً رهایی از قید است، یعنی مفهومی سلبی

یکنواختی نداشته و در برخی گروه‌ها الگوی همگرایی و سپس واگرایی دیده می‌شود (رحیمی و همکاران، ۱۳۹۴؛ تنها و صادقی، ۱۳۹۹). این مشاهدات، شکاف را در سطح پیامد ثبت می‌کنند اما درباره اینکه از چه مسیری پدید می‌آید، ساکت‌اند. یافته دوقطبی‌سازی درون‌مقوله‌ای این احتمال را مطرح می‌کند که اگر مسیر ورود دو جنس به تجردگرایی متفاوت باشد، تحولی کلان که یکی از این دو مسیر را تشدید کند ممکن است شکاف جمعیتی را جابه‌جا کند بی‌آنکه مسیر دیگر تغییری کرده باشد. برای نمونه، دوره‌ای از رکود اقتصادی که توان مالی مردان جوان را کاهش دهد، می‌تواند تجرد مردان را بیش از زنان افزایش دهد، و گسترش فرصت‌های آموزشی و شغلی زنان می‌تواند تجرد زنان را بیش از مردان افزایش دهد.

دلالت روش‌شناختی این یافته‌ها فراتر از موضوع تجرد است. پژوهش‌های کیفی که تحلیل جنسیتی را در سطح مقوله‌های کلان متوقف می‌کنند، در معرض خطای نظام‌مندی قرار دارند: مقوله‌ای که در سطح تجمیع متعادل می‌نماید، ممکن است دو مسیر جنسیتی متضاد را در خود پنهان کرده باشد. در داده حاضر، اگر تحلیل در سطح مقوله متوقف می‌شد، مقوله ششم مقوله‌ای جنسیت‌خنثی گزارش می‌شد، حال آنکه این مقوله هم قوی‌ترین زیرمقوله دخترانه در میان زیرمقوله‌های دارای هر دو جنس و هم یکی از پسرانه‌ترین زیرمقوله‌ها را در خود دارد. این ملاحظه از منطق پارادوکس سیمپسون در حوزه تحلیل کیفی الهام می‌گیرد و نشان می‌دهد مسئله تجمیع مختص داده‌های کمی نیست. در پژوهش‌های کمی، تحلیل لایه‌بندی‌شده رویه‌ای متعارف است؛ اما در پژوهش‌های کیفی، که واحد تحلیل مقوله کیفی است نه متغیر کمی، این ملاحظه کمتر مورد توجه قرار گرفته است. شاخص واگرایی نسبی دوسطحی این پژوهش کوششی در همین جهت است و باید آن را رویه‌ای پیشنهادی و مقدماتی تلقی کرد. از این رو پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های کیفی دارای دو یا چند زیرگروه، تحلیل مقایسه‌ای به کوچک‌ترین واحد معنایی موجود برده شود و در گزارش، دامنه درونی هر مقوله در کنار شاخص کلی آن، و پایه کدی هر واحد، ارائه گردد.

آنچه در پی می‌آید فرضیه‌هایی برای آزمون میدانی است؛ فرضیه نخست آن است که اگر مسیرهای دو جنس به تجردگرایی متفاوت باشد، مداخله‌هایی که تنها یک مسیر را هدف می‌گیرند ممکن است برای گروه دیگر اثر کمتری داشته باشند. بر این پایه، برای دختران مداخله‌ای که به دوراهی ادراک‌شده میان رشد فردی و ازدواج بپردازد (برای نمونه تسهیل هم‌زمانی تحصیل و تأهل یا بازطراحی مسیرهای شغلی سازگار با زندگی خانوادگی) و برای پسران مداخله‌ای که مانع مالی ادراک‌شده را هدف بگیرد (مانند مسکن و اشتغال پایدار). فرضیه دوم آن است که ارزیابی معنای شخصی استقلال نزد مراجع، پیش از

الگوی سوم: تفاوت در شکل تعلیق ازدواج؛ سخت‌گیری در انتخاب در برابر پرهیز از تعهد. در مقوله نهم، زیرمقوله آرمانگرایی در انتخاب همسر به سمت دختران متمایل است (شاخص ۱/۳۷؛ ۲۰ کد مؤنث در برابر ۸ کد مذکر) و فرار از تعهد و مسئولیت‌پذیری رابطه به سمت پسران (شاخص ۴۰/۳۰؛ ۴ کد مؤنث در برابر ۸ کد مذکر). به بیان دیگر، تعویق ازدواج در دختران بیشتر با سخت‌گیری در معیارهای انتخاب، و در پسران بیشتر با پرهیز از بار تعهد همراه است؛ در این پیکره، اولی بیشتر صورتی فعال و دومی بیشتر صورتی اجتنابی دارد. این تفاوت نیز با منطق دو خودپنداره سازگار است: در خودپنداره رابطه‌محور، کیفیت رابطه معیار سنجش است و در خودپنداره شایستگی‌محور، کفایت خود در ایفای مسئولیت.

مقوله‌های هفتم (کلیشه‌های منفی نسبت به تجرد) و دهم (بدبینی و هراس از شکست رابطه) نیز دوجهته‌اند، اما شواهد آن‌ها پایه محدودتری دارند (هر کدام تنها دو زیرمقوله بررسی‌شده) و در تحلیل‌های حساسیت ناپایدارتر؛ از این رو الگوی تفسیری مستقلی برای آن‌ها پیشنهاد نمی‌شود.

اعتبار بیرونی یافته‌ها را می‌توان با شواهد حاصل از روشی کاملاً متفاوت سنجید. عبدلی و همکاران (۱۴۰۴) با پیمایش ملی بر ۶۱۸۴ جوان و با تحلیل رگرسیون تفکیک‌شده بر حسب جنس، نشان دادند که در زنان، متغیرهای اقتصادی از جمله هزینه سرانه خانوار و شاخص نااطمینانی نسبت به آینده، رابطه معناداری با نگرش به تجرد ندارند و آنچه معنادار است مصرف رسانه‌های اجتماعی، انسجام خانوادگی و نگرش به روابط پیش از ازدواج است؛ حال آنکه در مردان، عوامل اقتصادی-اجتماعی نقش تعیین‌کننده دارند. این همگرایی درخور توجه است: پژوهش حاضر با روش کیفی و بر پایه تحلیل اسنادی، و پژوهش عبدلی و همکاران (۱۴۰۴) با روش کمی و بر پایه پیمایش ملی، به نتیجه‌ای هم‌سو رسیده‌اند؛ یعنی الگوی تجردگرایی زنان عمدتاً باوری و فرهنگی و الگوی تجردگرایی مردان عمدتاً اقتصادی و ساختاری است. این هم‌سویی شاهدی تقویت‌کننده برای تفسیر حاضر فراهم می‌کند، هرچند دو پژوهش جامعه و واحد تحلیل متفاوتی دارند. افزون بر این، یافته حاضر تفسیری دقیق‌تر برای همان نتیجه پیشنهاد می‌کند: پیمایش عبدلی و همکاران (۱۴۰۴) نشان می‌دهد کدام دسته متغیرها در هر جنس معنادارند، اما نشان نمی‌دهد این تفاوت در کدام لایه از محتوای شناختی بروز می‌یابد؛ یافته دوقطبی‌سازی درون‌مقوله‌ای به روشن‌شدن این لایه کمک می‌کند: تفاوت نه در انتخاب مقوله‌های متفاوت، بلکه در معنا بخشی متفاوت به مقوله‌های مشترک است.

یافته‌های این پژوهش لایه‌ای تفسیری به مشاهدات جمعیت‌شناختی موجود می‌افزاید. مطالعات روندپژوهانه نشان داده‌اند که نسبت تجرد مردان و زنان در گروه‌های سنی مختلف، مسیر

می‌کند. این پژوهش از حمایت مالی هیچ نهاد یا سازمانی برخوردار نبوده است.

منابع

باقری، شهلا؛ مداحی، جواد؛ لطفی خاچکی، طاهره (۱۳۹۸). بر ساخت معنایی تأخیر سن ازدواج بر اساس نظریه زمینه‌ای (مطالعه موردی دانشجویان دختر شهر مشهد). نشریه زن در توسعه و سیاست، ۱۱(۱): ۴۳-۶۹.

<https://doi.org/10.22059/jwdp.2019.262156.1007456>

تنها، فاطمه و صادقی، رسول (۱۳۹۹). بررسی تحولات زمان‌بندی ازدواج در ایران در سه دهه اخیر (۱۳۶۵-۱۳۹۵). مجله بررسی‌های آمار رسمی ایران، ۳۱.

<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.25385798.1399.31.2.7.3>

حسینی، سید حسن و ایزدی، زینب (۱۳۹۵). پدیدارشناسی تجربه زیسته زنان مجرد: زنان مجرد بالای ۳۵ سال شهر تهران. نشریه مطالعات اجتماعی-روانشناختی زنان، ۱۱(۱): ۴۱-۷۲.

<https://doi.org/10.22051/jwsps.2016.2332>

رحیمی، علی؛ کاظمی‌پور، شهلا؛ رازقی‌نصراآباد، حبیب‌بی‌بی (۱۳۹۴). تحلیل گذار تجرد زنان و مردان در ایران طی سال‌های ۱۳۴۵ تا ۱۳۹۰. مجله مطالعات اجتماعی ایران، ۳۹(۳): ۸۰-۱۰.

<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20083653.1394.9.3.4.1>

رشوند سرخکوله، مرجان (۱۴۰۴). تجربه معاشرت با جنس مخالف و تمایل به ازدواج: مطالعه پسران مجرد شهر تهران. فصلنامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران، ۲۰(۴): ۴۵-۲۵.

<https://doi.org/10.22034/jpai.2025.2063475.1415>

رشوند سرخکوله، مرجان و وجدانی، فاطمه (۱۳۹۹). مطالعه رابطه فردگرایی و برابری جنسیتی با ارزش ازدواج (مورد مطالعه: دختران ازدواج‌نکرده ۲۰ تا ۳۴ ساله شهر تهران). علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۷(۲): ۱۶-۱۲۵.

<https://doi.org/10.22067/social.2021.69223.1017>

رمضانی، سیده گل‌افروز و قلاتش، عباس (۱۳۹۵). تجربه زیسته دانشجویان دکتری دانشگاه کردستان در بازماندگی از ازدواج. مجله آموزش عالی ایران، ۸(۴): ۱۰۳-۱۲۸.

<http://ihej.ir/article-1-952-fa.html>

صادقی فسائی، سهیلا و عرفان‌منش، ایمان (۱۳۹۴). مبانی روش‌شناختی پژوهش اسنادی در علوم اجتماعی؛ مورد مطالعه: تأثیرات مدرن‌شدن بر خانواده ایرانی. فصلنامه علمی پژوهشی حکمرانی فرهنگ، ۸(۲۹): ۹۱-۶۱.

https://www.jsfc.ir/article_15066.html

طالب‌پور، اکبر و بیرانوند، معصومه (۱۴۰۱). بررسی تجربه زیسته تجرد قطعی از منظر دختران مجرد. نشریه زن و جامعه، ۱۳(۳): ۹۵-۱۱۴.

<https://doi.org/10.30495/jzv.2022.30184.3807>

طیبنیا، محمدصادق و کاروانی، راحله (۱۴۰۲). تحلیل جنسیتی مسئله ازدواج در دانشجویان مجرد دانشگاه‌های اصفهان. روان‌شناسی خانواده، ۱۰(۲): ۱۳۷-۱۲۰.

<https://doi.org/10.22034/ijfp.2024.2009307.1254>

عبدلی، زهرا؛ صادقی، رسول؛ حدادمقدم، ملیحه (۱۴۰۴). تجردگرایی و عوامل تعیین‌کننده آن در میان جوانان ایرانی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.

<https://ganj.irandoc.ac.ir/#/articles/da270ffefa061a7733e7d277256612f2>

علوی، سیداسماعیل؛ ابوترابی، علی؛ رفیعی هنر، حمید (۱۴۰۵). مدل فرآیندی تجردگرایی جوانان بر اساس تحلیل اسناد و نقد خاستگاه‌های فکری آن، پایان‌نامه دکتری. موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ره.

<https://ganj.irandoc.ac.ir/#/articles/8393b6f5c302e5b6e3b1dd43a06a24e6>

غیاثوند، احمد و حاجیلو، زینب (۱۳۹۹). تجردزیستی جوانان: پانتومیم دختران مجرد در

مشاوره درباره تصمیم ازدواج، می‌تواند مفید باشد، زیرا یافته‌ها نشان می‌دهد مفهومی واحد ممکن است نزد دو جنس معنایی متفاوت داشته باشد. فرضیه سوم آن است که پیام رسانه‌ای واحد برای هر دو جنس ممکن است اثر یکسانی نداشته باشد.

در جمع‌بندی، سه نتیجه از این پژوهش به دست می‌آید. نخست، در پیکره اسنادی بررسی‌شده، واگرایی جنسیتی در مقوله‌های شناختی تجردگرایی جوانان مشاهده می‌شود اما نه در سطحی که تحلیل‌های متعارف جست‌وجو می‌کنند؛ در سطح مقوله تنها یک اختصاصی دختران است، حال آنکه در سطح زیرمقوله شش مقوله از هشت مقوله دارای جنبه جنسیتی دوجهته‌اند. دوم، این الگو را می‌توان با تمایز خودپنداره رابطه‌محور و شایستگی‌محور تفسیر کرد؛ دو جنس به مقوله‌های یکسانی می‌رسند اما از دو مسیر معنایی متفاوت. سوم، این یافته یک هشدار روش‌شناختی عمومی دربر دارد: توقف تحلیل جنسیتی در سطح تجميع می‌تواند نه تنها ناقص بلکه گمراه‌کننده باشد. در تفسیر یافته‌ها چند محدودیت لحاظ شده است. نخست، خط پایه جنسیتی برابر ۱/۷۶۳ ترکیب منابع تحلیل‌شده را باز می‌تاباند، نه ترکیب جمعیت جوان ایران؛ از این رو شاخص واگرایی صرفاً برای مقایسه درونی میان واحدهای تحلیل معتبر است. دوم، برچسب جنسیتی کدها از تصریح منابع اصلی استخراج شده و جنس نمونه مطالعه را نشان می‌دهد، نه جنس تک‌تک پاسخگویان؛ همچنین کدها واحدهای شمارش‌اند و کدهای یک منبع می‌توانند همبسته باشند، امری که در بوت‌استرپ خوشه‌ای بر پایه منبع لحاظ شده است. سوم، آستانه‌های طبقه‌بندی قراردادی‌اند و تحلیل حساسیت نشان داد شمار مقوله‌های دوجهته به آن‌ها وابسته است، هر چند الگوی سه مقوله پایدار می‌ماند. چهارم، ادبیات موجود درباره تجرد در ایران به‌طور نامتوازن بر زنان متمرکز بوده است.

بر پایه این محدودیت‌ها، سه پیشنهاد ارائه می‌شود: آزمون یافته دوقطبی‌سازی درون‌مقوله‌ای با داده میدانی و در طرحی که از آغاز برای مقایسه جنسیتی طراحی شده باشد، با نمونه‌های متوازن از هر دو جنس؛ بازآزمایی الگوی دوقطبی‌سازی در سایر حوزه‌های مطالعات جنسیت و خانواده؛ و انجام مطالعات کیفی متمرکز بر مردان مجرد، تا نامتوازی کنونی پیکره پژوهشی این حوزه جبران شود.

تعارض منافع

نویسنده هیچ‌گونه تعارض منافع در انجام و نگارش این پژوهش ندارد.

سپاس‌گزاری

نویسنده از ده کارشناس خبره‌ای که در فرایند سنجش روایی محتوایی ساختار مقوله‌ای مشارکت کردند، از استاد راهنما و استاد مشاور که در اعتبارسنجی کدگذاری همکاری کردند، و از داوران محترم نشریه سپاسگزاری

- 41(2): 207-239.
<https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2015.00045.x>
- Haldane, J.B.S. (1956). The estimation and significance of the logarithm of a ratio of frequencies. *Annals of Human Genetics*, 20(4): 309-311.
<https://doi.org/10.1111/j.1469-1809.1955.tb01285.x>
- Larsen, R.J., & Buss, D.M. (2008). Personality psychology: Domains of knowledge about human nature (3rd ed.). McGraw-Hill.
<https://www.amazon.com/dp/0073531901?lv=shuf&channelId=500&plpRedirect=nhFallback>
- Lesthaeghe, R. (2010). The unfolding story of the second demographic transition. *Population and Development Review*, 36(2): 211-251.
<https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2010.00328.x>
- Mortelmans, D., Claessens, E., Thielemans, G. (2023). Defining and measuring singlehood in family studies. *Journal of Family Theory & Review*, 15(3): 485-505. <https://doi.org/10.1111/jftr.12520>
- Oppenheimer, V.K. (1988). A theory of marriage timing. *American Journal of Sociology*, 94(3): 563-591.
<http://dx.doi.org/10.1086/229030>
- Park, H. (2021). Introduction to the special collection on family changes and inequality in East Asia. *Demographic Research*, 44(40): 979-992. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2021.44.40>
- Polit, D.F., & Beck, C.T. (2006). The content validity index: Are you sure you know what's being reported? Critique and recommendations. *Research in Nursing & Health*, 29(5): 489-497.
<https://doi.org/10.1002/nur.20147>
- Raymo, J.M., Park, H., Xie, Y., Yeung, W.J.J. (2015). Marriage and family in East Asia: Continuity and change. *Annual Review of Sociology*, 41: 471-492. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-073014-112428>
- Rothman, K.J., Greenland, S., Lash, T.L. (2008). Modern epidemiology (3rd ed.). Lippincott Williams & Wilkins.
<https://www.amazon.com/dp/B008GE9N78?lv=shuf&channelId=500&plpRedirect=nhFallback>
- Sandelowski, M., Voils, C.I., Knafl, G. (2009). On quantizing. *Journal of Mixed Methods Research*, 3(3), 208-222.
<https://doi.org/10.1177/1558689809334210>
- Scott, J. (1990). A matter of record: Documentary sources in social research. Polity Press.
<https://www.amazon.com/dp/0745600700?lv=shuf&channelId=500&plpRedirect=nhFallback>
- Simpson, E.H. (1951). The interpretation of interaction in contingency tables. *Journal of the Royal Statistical Society, Series B*, 13(2): 238-241. <https://www.jstor.org/stable/2984065>
- ایستار ازدواج. فصلنامه علوم اجتماعی، ۲۷(۸۸): ۱۷۵-۲۱۵.
<https://doi.org/10.22054/qjss.2020.47035.2157>
- فالح مین‌باشی، فاطمه؛ کاظمی، عباس؛ ترکمان، فرح (۱۴۰۲). از تنه‌زبستی تا تنها ماندن؛ مقایسه دو گروه از زنان مجرد تنها در تهران. *مطالعات فرهنگی و ارتباطات*، ۱۹(۳): ۸۷-۱۱۷.
<https://doi.org/10.22034/jcsc.2021.538405.2455>
- قادرزاده، امید؛ غلامی، فاطمه؛ غلامی، الهه (۱۳۹۶). بازسازی معنایی تجربه زیسته دختران از مجرد. *زن در توسعه و سیاست*، ۱۵(۳): ۴۰۳-۴۲۶.
<https://doi.org/10.22059/jwdp.2017.223685.1007116>
- کاوه‌فیروز، زینب؛ صفری‌شالی، رضا؛ خادم‌حسینی، زهرا (۱۴۰۴). مطالعه نگرش دانشجویان به زندگی مجردی، یک مقایسه جنسیتی. *مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، ۱۴(۲): ۳۰۴-۲۸۳.
<https://doi.org/10.22059/jisr.2025.388792.1578>
- کلاته‌ساداتی، احمد؛ صادقیه، مائده؛ جعفری‌نعمی، نرجس؛ ادقیان‌مقدم، فاطمه (۱۴۰۲). برهم‌کنش فرهنگ و مجرد، واکاوی ابعاد فردی و اجتماعی فرهنگی طولانی‌شدن دوران مجرد دختران در یزد. *نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران*، ۱۸(۳۶): ۵۱-۹۱.
<https://doi.org/10.22034/jpai.2024.2023561.1333>
- کیان‌پور، سعید؛ فرهنگ، امیرعلی؛ حاجیان، محسن (۱۴۰۲). عوامل مرتبط با گرایش جوانان به مجرد (مورد مطالعه: استان همدان). *نشریه پژوهش انحرافات و مسائل اجتماعی*، ۱۳(۱): ۱۶۸-۱۳۵.
<https://magiran.com/p2714543>
- مختاری، سمانه؛ یوسفی، زهرا؛ منشئی، غلامرضا (۱۴۰۰). شناسایی پدیده تأخیر در ازدواج دختران، نظریه زمینه‌ای. *خانواده‌درمانی کاربردی*، ۲(۲): ۴۶-۶۶.
<https://magiran.com/p2294932>
- ناجی اصفهانی، زهرا و نیلی احمدآبادی، علیرضا (۱۳۹۴). مطالعه تاریخی تحول ازدواج در ایران (۱۳۹۰-۱۳۴۵). *فصلنامه جمعیت*، ۲۲(۹۳ و ۹۴): ۱۰۷-۱۲۱.
https://www.population-journal.ir/article_229921.html
- Agresti, A. (2013). Categorical data analysis (3rd ed.). Wiley.
https://mybiostats.wordpress.com/wpcontent/uploads/2015/03/3rd-ed-alan_agresti_categorical_data_analysis.pdf
- Bickel, P.J., Hammel, E.A., O'Connell, J.W. (1975). Sex bias in graduate admissions: Data from Berkeley. *Science*, 187(4175): 398-404. <https://doi.org/10.1126/science.187.4175.398>
- Blossfeld, H.P., Klijzing, E., Mills, M., Kurz, K. (Eds.). (2005). Globalization, uncertainty and youth in society. Routledge.
<https://www.amazon.com/dp/0415482070/ref=nosim?tag=rou-tledgebook-20>
- Blyth, C.R. (1972). On Simpson's paradox and the sure-thing principle. *Journal of the American Statistical Association*, 67(338): 364-366.
<https://doi.org/10.1080/01621459.1972.10482387>
- Corbin, J.M., & Strauss, A.L. (2015). Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory (4th ed.). Sage. <https://library.atu.edu.kz/files/50909.pdf>
- Creswell, J.W. (2013). Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches (3rd ed.). Sage.
<https://www.ceil-conicet.gov.ar/wp-content/uploads/2018/04/CRESWELLQualitative-Inquiry-and-Research-Design-Creswell.pdf>
- Cross, S.E., & Madson, L. (1997). Models of the self: Self-construals and gender. *Psychological Bulletin*, 122(1): 5-37.
<https://doi.org/10.1037/0033-2909.122.1.5>
- Erikson, E.H. (1968). Identity: Youth and crisis. W. W. Norton.
<https://doi.org/10.1002/bs.3830140209>
- Field, C.A., & Welsh, A.H. (2007). Bootstrapping clustered data. *Journal of the Royal Statistical Society: Series B*, 69(3): 369-390.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-9868.2007.00593.x>
- Goldscheider, F., Bernhardt, E., Lappegård, T. (2015). The gender revolution: A framework for understanding changing family and demographic behavior. *Population and Development Review*,